

Інформаційна довідка
щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального
кодексу України щодо удосконалення відповідальності за вчинення
кримінальних правопорушень проти довкілля та у сфері управління
відходами»
*(реєстр. № 16040 від 04.09.2026)**

Анотація. В інформаційній довідці розглянуто порівняльно-правові аспекти удосконалення відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля та у сфері управління відходами у контексті проєкту Закону України (реєстр. № 16040 від 04.09.2026) (далі – законопроект). Довідка підготовлена з урахуванням кримінально-правової доктрини та принципів європейського права (*acquis* ЄС). Здійснено оцінку відповідності положень законопроекту зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, а також порівняльно-правовий аналіз релевантного кримінально-екологічного законодавства та інституційних моделей регулювання управління відходами у провідних державах-членах Європейського Союзу (Німеччині, Франції, Польщі, Фінляндії, Австрії). Досліджено специфіку криміналізації екологічних деліктів, застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, а також розмежування кримінальних та адміністративно-господарських санкцій у західноєвропейських правопорядках.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення проти довкілля, управління відходами, охорона довкілля, євроінтеграційні зобов'язання України, екологічна безпека.

Вступ

Захист довкілля, гарантування екологічної безпеки та розбудова раціональної системи управління відходами виступають ключовими елементами державної екологічної політики України, які безпосередньо спрямовані на забезпечення конституційного права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище. У сучасних умовах доктринального розвитку національного права фундаментального значення набуває створення цілісного та системно узгодженого механізму кримінально-правової охорони екологічних правовідносин, здатного ефективно протидіяти найбільш суспільно небезпечним посяганням на екологічну безпеку суспільства.

Суспільна небезпека екологічних злочинів обумовлена тим, що їх об'єктами є публічні блага найвищого порядку: якість навколишнього природного середовища, екологічна рівновага та здоров'я майбутніх поколінь. Вчинення кримінальних правопорушень у сфері поводження з відходами завдає незворотної шкоди природним екосистемам, призводить до забруднення земель, атмосферного повітря та водних ресурсів. Своєчасність і необхідність вдосконалення кримінально-правових норм диктується потребою створення дієвого превентивного та карального інструментарію.

Основна частина

Предмет правового регулювання проєкту Закону України (реєстр. № 16040 від 04.09.2026) (далі – законопроект) спрямований на виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, передбачених

статтями 360–363 та 365 Глави 6 «Навколишнє середовище» Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію). Зазначені норми вимагають від України реалізації послідовної державної політики, спрямованої на підвищення рівня екологічної безпеки та гармонізацію законодавства про відходи з актами *acquis* ЄС.

У сфері регулювання кримінально-правової охорони довкілля та управління відходами ключовим орієнтиром для адаптації національного кримінального права є Директива (ЄС) 2024/1203, яка визначає деталізований перелік екологічних злочинів, до яких, зокрема, належать:

викид, вивільнення або внесення значної кількості матеріалів чи речовин, енергії або іонізуючого випромінювання в повітря, ґрунт або воду, що спричиняє або може спричинити смерть чи серйозну шкоду здоров'ю людини, або істотну шкоду для якості повітря, ґрунту чи води, або істотну шкоду для екосистеми, тварин чи рослин (пункт «а» частини другої статті 3);

виробництво, розміщення на ринку, експорт або використання небезпечних речовин окремо чи у складі сумішей або виробів, що створює загрозу заподіяння тяжкої шкоди довкіллю чи здоров'ю людей (пункт «с» частини другої статті 3);

реалізація проєктів без проведення оцінки впливу на довкілля (ОВД) відповідно до Директиви 2011/92/ЄС (пункт «е» частини другої статті 3);

збирання, перевезення, обробка, контроль та подальший нагляд за об'єктами видалення відходів, а також діяльність у ролі дилера чи брокера без належного дозволу (пункт «f» частини другої статті 3);

незаконне перевезення відходів у значному обсязі в розумінні Регламенту (ЄС) 2024/1157 (пункт «g» частини другої статті 3);

скидання забруднюючих речовин із суден у порушення Директиви 2005/35/ЄС (пункт «i» частини другої статті 3);

незаконне поводження з радіоактивними матеріалами або забір поверхневих чи підземних вод у розумінні Директиви 2000/60/ЄС (пункти «l», «m» частини другої статті 3).

Передовий досвід держав-членів Європейського Союзу дозволяє виокремити **дві основні моделі** правового регулювання у сфері охорони довкілля та управління відходами, які демонструють високу превентивну ефективність: *модель жорсткої диференціації та спеціалізованої кодифікації* (Німеччина¹, Франція², Польща³). Характеризується чітким матеріально-правовим розмежуванням кримінальних злочинів та суто адміністративних проступків. При цьому кримінальна відповідальність корпоративних суб'єктів (юридичних осіб) є невід'ємним елементом системи та передбачає або збільшення базових екологічних штрафів або накладення пропорційних фінансових стягнень разом з імперативним обов'язком повного екологічного

¹ Strafgesetzbuch (StGB). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html>

² Code penal. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/

³ Kodeks karny. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>

відновлення території; модель стратегічного секторального планування (Фінляндія⁴, Австрія⁵). Базується на комплексному впровадженні загальноєвропейського принципу «забруднювач платить» через інструменти детального технологічного нормування, екологічного оподаткування та превентивного фінансово-адміністративного примусу. Криміналізація в таких правопорядках виступає виключно як крайній засіб, застосовуваний лише за умови настання масштабних незворотних наслідків.

Спільним вектором для всіх досліджених країн є *забезпечення принципу пропорційності та економічної не вигідності порушення технологічних екологічних стандартів для бізнесу*.

Визнаючи необхідність удосконалення підстав відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля та у сфері управління відходами, вважаємо за доцільне зазначити наступне.

Законопроект передбачає помітне посилення відповідальності за низку кримінальних правопорушень проти довкілля. Зокрема, у статті 268 КК України пропонується збільшити максимальний штраф зі 100 до 500 НМДГ, а за кваліфікованими складами статей 236, 237, 239, 241, 242, 243, 268 та 268-1 КК України – встановити стягнення від 6 000 до 10 000 НМДГ або позбавлення волі на строк від 5 до 10 років. Водночас супровідні матеріали до законопроекту виграли б від включення більш розлогого аналізу офіційної статистики щодо динаміки екологічних злочинів та поточної судової практики. Варто зважити, що дані Єдиного звіту Офісу Генерального прокурора за 2021–2023 роки вказують на відносно невелику кількість зареєстрованих правопорушень у цій сфері, а судова статистика демонструє рідкісне застосування покарань у вигляді реального позбавлення волі⁶. З огляду на це, пропонуване посилення санкцій, на нашу думку, потребує додаткового узгодження з принципом пропорційності кримінально-правового впливу, який є важливим елементом конституційного права України та активів асquis ЄС.

Запропонована законопроектом зміна конструкції санкцій у частині першій статті 239 КК України суттєво розширює межі судового розсуду. Зокрема, альтернативно до штрафу пропонується впровадити основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років, а позбавлення права обіймати певні посади зробити факультативним додатковим покаранням. З метою запобігання значним відмінностям під час призначення покарань за подібних обставин, це положення доцільно підкріпити попереднім аналізом його впливу на забезпечення однаковості судової практики. Передбачуваність судових рішень є важливою умовою дотримання принципу рівності перед законом, тому механізм застосування таких альтернативних санкцій потребує додаткової уваги.

⁴ Ilmastolaki. URL: <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2022/423>; Luonnonsuojelulaki. URL: <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2023/9>

⁵ Klimaschutzgesetz – KSG, BGBl. I Nr. 106/2011. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/NormDokument.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20007500&Artikel=&Paragraf=0&Anlage=&Uebergangsrecht=>

⁶ Путівник антикорупційною статистикою. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/korupsiyna-statystyka/>

Запровадження нової статті 268-1 КК України «Порушення встановленого порядку управління відходами» створює ризики нормативного дублювання та колізійної конкуренції складів злочинів. Пропонована норма значною мірою дублює чинні склади злочинів проти довкілля, передбачені статтями 239 («Псування, забруднення та/або засмічення земель»), 241 («Забруднення атмосферного повітря»), 243 («Забруднення моря») та 268 («Незаконне ввезення на територію України відходів») КК України та не узгоджується з пунктом 38 частини першої статті 1 Закону України «Про управління відходами» № 2320-ІХ щодо поняття «управління відходами».

Положення законопроекту щодо порядку введення його в дію потребують додаткового узгодження з правовими позиціями Конституційного Суду України, зокрема викладеними у Рішенні від 15 квітня 2020 року № 2-р(П)/2020. У цьому рішенні Конституційний Суд наголосив, що принцип верховенства права передбачає встановлення розумного часового проміжку (*vacatio legis*) між офіційним оприлюдненням закону та набранням ним чинності. Наявність такого перехідного періоду є важливою умовою для належної адаптації суб'єктів права до нових кримінально-правових заборон, тому визначення строків набрання чинності доцільно переглянути з урахуванням зазначеної практики.

Висновки

Законопроект відображає об'єктивну необхідність модернізації вітчизняного законодавства та загалом відповідає стратегічному вектору євроінтеграції України. Запропоновані зміни потребують узгодження з чинними положеннями Кримінального кодексу України з метою недопущення дублювання або конкуренції суміжних складів кримінальних правопорушень, а також забезпечення чіткого розмежування кримінально караних діянь.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*